

Här räddar folket sitt språk

**Nepal kryllar av språk,
många utan skriftspråk.
Därför riskerar flera av dem att
försvinna. Så vad händer om
lokalbefolkningen får
dokumentera sitt eget tungomål?**

Av ANNA LILJEMALM
Foto ERIK ABEL

Nepali dominerar tydligt i tidningskioskerna.

G

urkhasoldater är skoningslösa krigare. Ljudlösa, extremt vältränade och utrustade med specielltillverkade knivar kan de smyga sig på i stort sett vem som helst. När brittiska soldater tågade in i Nepal i början av 1800-talet hade de ingen aning, men blev snabbt varse. Officerarna imponerades av den mästertliga krigsföringen så till den milda grad att de slöt fred – och erbjöd gurkhasoldaterna att gå med i den brittiska armén. Så småningom blev gurkhasoldaterna kända som världens hårdaste krigsförband. Hemligheten? Den bergiga geografin.

I Nepal finns åtta av världens tio högsta toppar, däribland Mount Everest. Så gott som samtliga gurkhasoldater har rekryterats från landets allra bergigaste områden. Från lohorungfolket, till exempel. Detta folk bor i sex bergsbyar i östra Nepal och är minst sagt vana vid att klättra upp och ner för branta backar. Ofta med tung packning på ryggarna. De blir snabbt mycket vältränade – en viktig egenskap för en gurkhasoldat.

Precis som folket i många andra nepalesiska byar har de också ett eget språk. Sammanlagt talas mellan 100 och 140 olika språk i Nepal. Alla är tydligt präglade av grannländernas tungomål. Somliga är besläktade med indiskans hindi, medan andra är influerade av språken i Tibet och

Kina. De höga bergen har dessutom gjort att språken har blivit allt mer isolerade från varandra med tiden.

Livet i de lohorungtalande byarna är hårt. Nepal är ett av världens fattigaste länder och bergsbyarna är fattigare än genomsnittet. Här saknas ofta både el och vägar. Det finns nästan ingen yta som är platt och människor odlar ris i terrasser för att överleva. I takt med att det har blivit svårare att försörja sig på hemmaplan har allt fler tvingats flytta därifrån. Antalet personer som talar lohorung minskar för varje år. Situationen har förvärrats av att lohorung endast har funnits som tal-språk. Barnen har därmed inte kunnat lära sig läsa och skriva på sitt modersmål.

Gurkhasoldaterna, som återvände hem efter sina år i den brittiska armén, bestämde sig för att göra något åt saken.

JENS ALLWOOD är professor i lingvistik vid Göteborgs universitet. Han var i Nepal för att studera landets största språk, nepali, när han fick upp ögonen för den stora mångfalden språk. Särskilt lohorung fängade hans intresse.

– Ungefär hälften av Nepals befolkning har nepali som modersmål. När vi hade undersökt det språket under några år öppnade sig också möjligheten

att titta närmare på andra språk, bland annat sådana som helt saknade tydliga skriftspråk. Lohorung var ett sådant språk. Det är ett kiranti-språk, eller, med en annan benämning, ett rai-språk. Det finns många olika kiranti-språk i bergsbyarna som gränsar mot Tibet. Språken skiljer sig ganska radikalt från nepali, som har en helt annan uppbyggnad och mer liknar hindi, säger Jens Allwood.

Exakt hur många nepaleser som är lohorungtalande är svårt att säga, eftersom många har lämnat bergsbyarna, men siffran uppskattas till mellan 3 000 och 10 000 personer. Jens Allwood konstaterade snabbt att dokumentationen var dålig. Detsamma gällde många av de andra språken. Tillsammans med nepalesiska forskare fick Jens Allwood en idé. Hur skulle det vara om man möjliggjorde för lohorungfolket att själva dokumentera sitt språk och sin kultur? Materialet skulle då kunna användas för att lära barn att läsa och räkna på sitt eget språk, men också som utbildningsmaterial inom områden som hälsa och energi.

På sikt fanns även en förhoppning om att modellen kunde användas för att bevara fler hotade språk.

Det hela skulle dock visa sig mer komplicerat än väntat. →

Liten ordlista för lohorung, skrivet med devanagari:

चाइरो = 'allvarlig; dålig; svår'

Översättning på nepali: गम्भीर, झन् खराब, नराम्रो गरी, मूस्क्रील् ।

कुसा = 'het, varm'

Översättning på nepali: सारै तातो, तातो, गरम् ।

हे?गुसा = 'att skära'

Översättning på nepali: काट्नु

Roshan Lama

20 år, kökschef, Patan

– Jag är uppväxt i ett område som heter Sindhuli och där talar man tamang. Det finns ungefär en miljon tamangtalare i Nepal. Jag är så klart väldigt stolt över att kunna det här språket. Jag talar tamang med mina föräldrar och med min syster och min bror. Jag kan engelska och nepali också. Det är naturligt för mig att växla mellan språken.

Mahili Nepali

50 år, smyckesdesigner, Kathmandu:

– Mitt modersmål är nepali. Det är det största och vanligaste språket i Nepal, men Kathmandu är lite annorlunda än andra platser, för många talar faktiskt newari här. Jag är alltså i minoritet, kan man säga. Jag talar nepali med min familj och mina vänner. För att kunna tala med turister har jag lärt mig engelska, men också lite tyska, spanska och franska.

Gurkhasoldaterna var duktiga på engelska. Under sina år med den brittiska armén hade de fått god kontakt med det latinska alfabetet. När de bestämde sig för att göra en insats för lohorung, genom att börja skriva ner sitt modersmål och skapa ett skriftspråk, var det naturligt för dem att använda just detta alfabet.

Samtidigt hade Tribhuvan-universitetet i den nepalesiska huvudstaden Kathmandu skickat lingvistikstudenter till bergsbyarna för att etablera ett skriftspråk för lohorung. Studenterna utgick från devanagari, det skriftsystem som bland annat används för sanskrit, hindi och nepali (se även sidan 12). Plötsligt fanns det två sätt att skriva lohorung. Båda kunde motiveras fonetiskt, språkligt och kommunikativt. Så vilket system skulle antas?

Jens Allwood och hans kolleger fick börja sitt arbete med att kalla representanter för de båda grenarna till medling. Lösningen blev att godkänna båda sätten att skriva. För att minimera risken för konflikter bestämde sig forskarna för att skapa en nätbaserad multimodal encyklopedi, som till stor del skulle byggas på enklare video- och ljudinspelningar, tillsammans med orden nedskrivna både med latinska bokstäver och med devanagari. På så sätt var det uttal, bild och ljud som hamnade i fokus.

– Tänk dig ett äpple, till exempel, säger Jens Allwood. Vi bad folk att berätta lite om äpplet och vad det används till. De fotograferade och spelade kanske in en videosnutt när de åt eller tillagade äpplet.

På det sättet fick vi mycket kunskap på köpet. Det är lättare för människor som inte är lingvistiskt tränade att samla den sortens information, för de förstår inte riktigt vitsen med att bara skriva *äpple* och *ett äpple*, säger Jens Allwood.

EFTER EN TREVANDE

start flöt arbetet på bra. Lokalbefolkningen fick kameror och hjälptes åt att samla in material. 2014 blev det mest framgångsrika året hittills. Plötsligt hade tusentals ord och uttryck ramlat in, och lexikonet började ta form på riktigt. Då kom ett bakslag.

Mjukvaruspecialisten Sagun Dhakhwa satt mitt i ett Skype-möte med en amerikan, när han märkte att något var fel. Sagun Dhakhwa var den som hade skapat den tekniska plattformen som gjorde lohorung-encyklopedin möjlig. Han hade också sett till att upprätta ett belöningsystem. De som bidrog med riktigt många ord fick ladda upp sitt foto. Han skapade också topplistor över månadens och veckans bästa insamlare.

Nu var det tydligt att något inte var som det skulle. Han befann sig i sina föräldrars lerus i Patan, strax utanför Kathmandu, och plötsligt började marken skaka. Tillsammans med sin syster och pappa flydde han utomhus.

Det skulle bli en av de mest kraftiga jordbävningarna i Nepals historia. Sammanlagt 9 000 människor dog. Många av bergsbyarna drabbades ännu hårdare än huvudstaden, eftersom de befann sig närmare jordbävningens epicentrum. Familjer splittrades och hus totalförstördes. →

Här är vi. Till ytan

är Nepal bara en tredjedel så stort som Sverige. I Nepal talas mellan 100 och 140 olika språk, beroende på hur man definierar språk och dialekt.

Ungefär halva befolkningen har nepali som modersmål. Till officiella språk räknas också newari, maithili, tamang och sherpa. I skolbänkarna är det dock nepali som gäller. Eleverna börjar också tidigt med engelskundervisning.

Att det kryllar av minoritetsspråk i Nepal har sin förklaring i att olika folkgrupper invaderat landet från flera olika håll. I södra Nepal, på gränsen till Indien, är språken starkt influerade av sanskrit och hindi. I norra Nepal är det i stället kiranti-språk eller rai-språk från Kina och Tibet som har spridit sig.

Den bergiga geografin har gjort att språken har blivit allt mer isolerade. Dialektskillnader har förstörats till språkskillnader. Att man inte vet exakt hur stor andel av befolkningen som har nepali som modersmål hänger ihop med att folk-räkningarna är baserade på självrapportering. De flesta nepaleser är flerspråkiga, men nepali har hög status. En del rapporterar att de bara talar nepali, trots att de har ett annat modersmål.

Pokhara, som ligger vid Himalayas fot, är Nepals näst störst stad. Den bergiga geografin har bidragit till den stora mängden språk i landet.

पट्टको टोल सुधार

समिति

ने.सं. ११३६(२०७२)

कार्यकक्ष

Nepals största språk, nepali, ligger mycket nära hindi. Båda språken skrivs med devanagari-skrift.

I huvudstaden Kathmandu bor cirka en miljon människor, och många olika folkgrupper samsas i vimlet.

– Vi bodde utomhus i två veckor medan vi väntade på efterskalv. Vi fick ingen hjälp från myndigheterna, men nepaleser hjälper varandra. Någon hade mat och någon annan hade vatten. Även om min familj inte förlorade någon i jordbävningen dog min farfar av lunginflammation en tid senare, säger Sagun Dhakhwa.

Med fullt fokus på jordbävningen fick språkbevarande insatser plötsligt mycket lägre prioritet. Ungefär samtidigt slumpade det sig också så att finansieringen började lida

mot sitt slut. Projektet lades på is.

JENS ALLWOOD, Sagun Dhakhwa och de andra inblandade i projektet har fortsatt att hålla kontakten. De har också skrivit en rad vetenskapliga artiklar tillsammans. Samtidigt fortsätter det att droppa in ord i den digitala encyklopedin, om än i lägre takt än tidigare.

– I dag finns det skolböcker på lohorung. Jag är glad att vi har varit med och sett till att de har kommit till stånd. Överlag blev projektet väldigt lyckat.

Nu när alla databaser finns har vi tänkt följa upp arbetet och gå vidare med andra språk, säger Jens Allwood.

Att bedriva forskning i Nepal är dock allt annat än enkelt. De flesta har två eller tre olika jobb. Sagun Dhakhwa driver själv ett eget mjukvaruföretag, konsulter åt ett annat bolag samt undervisar i programmering på universitetet. Ingen kan försörja sig på sin forskning.

Nyligen lämnade de i alla fall in en ny ansökan för att få fördjupa sig i newari, som också är ett nepalesiskt språk. Det råkar även vara Sagun Dhakhwas eget modersmål.

– Jag talar newari varje dag med min familj och mina grannar, men språket är på väg att dö ut, och många har slutat använda det. Fram till 1980-talet fick barnen lära sig minoritetsspråken i skolan, men så är det inte längre. Jag har valt att lära min dotter. Det är viktigt för mig, språket är en del av min identitet, säger Sagun Dhakhwa.

Som forskare i lingvistik är Jens Allwood medveten om att många kopplar ihop språk med identitet. Ändå sägs det att ungefär hälften av jordens cirka 6 800 språk kommer att dö ut inom hundra år. Redan nu försvinner många språk årligen. Med lite tur är både lohorung och newari undantagna från den statistiken.

– Människor måste prioritera att ta hand om sina familjer och kan inte lägga hur mycket tid som helst på att mata in ord i ordlistor. Jag är ändå glad över vad vi har åstadkommit. Förhoppningsvis gör det lite skillnad, säger Jens Allwood. ☺

Surendra Kumar Shrestha

50 år, databaschef och risforskare, Kathmandu:

– Jag lärde mig newari av min pappa när jag var barn, så det är mitt modersmål. I dag används språket mindre och mindre och det tycker jag är sorgligt. När jag studerade på universitetet var vi ett par vänner som såg till att publicera litteratur på newari. Om vi förlorar vårt språk så förlorar vi oss själva.

